

Osmanlı Askeri Sistemi'nin Doğuşu ve Gelişimi

Zehra AKARSU*

Özet

Bu çalışmanın amacı, kısa bir Osmanlı Askeri Tarihi perspektifi oluşturmaktır. Askeri tarih yazımı, tarih yazımının başladığı en erken çağlarda kendine yer bulmuştur. Devletlerin askeri teşkilatlanması; güçler dengesi, savaşlar, fetihler, uluslararası arenada kabul görme çabası, bağımsızlık hareketleri, sömürge politikaları, ekonomi ve kültürel ilişkileri doğrudan etkilemiş ve etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kısa bir süre içinde elde ettiği başarılar, cihan devleti olmasında önemli gücün düzenli bir askeri teşkilatlanmanın olduğu aşikârdır. Sistemli ve çağın ötesinde kurulan bu müesseseyi anlamak ve yorumlayabilmek için bu çalışma zemininde tartışmaya açık hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeri Ocağı, Yaya ve Müsellemler, Akıncılar, Askeri Tarih, Tımarlı Sipahiler

Abstract

The aim of this study is to create a brief perspective of Ottoman Military History. Military historiography found its place in the earliest times when historiography began. Military organization, balance of power, wars, conquests, efforts to be accepted in the international arena – valid for all ages – have directly affected and been affected by independence movements, colonial policies, economic and cultural relations. The successes of the Ottoman Empire in a short time and it is obvious that the important power in becoming a world state is a regular military organization. In order to fully grasp this systematic and well designed institution, which is ahead of its time, it is going to be scrutinized and subject of this essay.

Keywords: Janissary Corps, Yaya and Müsellemler, Raiders, Military History, Fief Holders

Giriş

Bu çalışma “Osmanlı Askeri Tarihi'nin araştırılmasıyla başlamıştır. Tarih araştırmaları ve yazımı, her alanda şimdiki anlamlandırma, yönlendirme ve şekillendirme çabası güden insanlar için vazgeçilmez bir unsurdur. Tarihsel yazımın başladığı en eski alanlardan biri ise askeri tarihtir. Osmanlı Devleti kuruluşundan 100-150 yıl sonra tarih yazımına başlamıştır. Bu yüzden kuruluş ile ilgili bilgileri yazılan ilk

*Muş Alparslan Üniversitesi, Yüksek Lisans, zehrakrs49100@gmail.com

kaynaklardan ve muasır devlet kaynaklarından öğrenmekteyiz. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu başta olmak üzere diğer komşu devletler de Osmanlı Beyliği'nin erken dönemi ve askeri tarihi hakkında yeteri kadar bilgi sunmamaktadır. Bu sebeple tek bir seçeneğimiz kalıyor; Orta Asya Türk Devletleri, Türk-İslam Devletleri ve Doğu Roma İmparatorluğunun askeri teşkilat yapısını inceleyerek, Osmanlı Beyliği'nin erken dönem askeri teşkilatlanması hakkında çıkarımlar yapmak. Osmanlı Beyliği'nin Orta Asya Göçebe kültüründen geldiği şüphe götürmez bir gerçektir. Bu yüzden Osmanlı Beyliği'nin teşkilatlanma yöntemlerinde bu göçebe kültürün izlerine rastlamaktayız. Özellikle Türk ve Moğol orduları ile büyük benzerlikleri vardır. Göçebelerin teşkilatlanması ile ilgili Mesut Uyar ve Edward J. Erickson: "*Göçebe muharebe düzeni, sadece şaşkırtma, hile ve yüksek hareket kabiliyetine dayanmamaktadır. Düşmanı ve araziye tanımakta en az bunlar kadar önemlidir. Çünkü her şeyden öte göçebelerin ağır zayıflara tahammülü yoktur. En güçlü, talimli ve iyi bir emir-komutaya sahip bir ordu bile uzun intikaller, manevralar ve göçebelerin vur-kaç saldırıları karşısında muharebe etkinliklerini ve düzenini yitirebilirdi.*"¹ demiştir. Göçebe askeri sistemini güçlendiren, Mete Han'ın kurmuş olduğu onluk sistemidir. Göçebelerin en büyük zafiyetleri ise yerleşik hayata geçtikleri zaman bireysel yeteneklerini ve bütünlüklerini çabucak kaybetmeleridir. Bir diğer önemli zafiyet ise yenilikçi olunmamasıdır. İslam Devletlerine baktığımız zaman bütüncül ve tek yapılı bir askeri teşkilatlanma görmemekteyiz. Bunun en temel sebebini İslamiyet'in yayılcı politikasıyla açıklamak mümkündür. Kurulmaya başladığı dönemden itibaren birçok devletle coğrafi, tarihi ve sosyokültürel etkileşimlerde bulunup farklı askeri geleneklerin oluşmasını sağlamıştır. Erken dönem İslam Devletleri'nin askeri teşkilatlanmalarının ortak özelliklerinden biri ikili yapısıdır. Çok sayıda piyade ve süvarilerden oluşan aşiret birlikleri ve az sayıda düzenli bir ordudan oluşan seçkin köleler. Araplardaki aşiret yapısı tahrip olmadan çok önemli askeri başarılar kaydetmişlerdir ancak bu sistem sadece bir asırlık ömre sahip olmuştur. "*Yerleşik hayata geçiş yapan göçebe Araplar savaşçıları kısa sürede askeri yetenek, birlik ve beraberliklerini yitirdiler. İran'ın fethi ile profesyonel ve oldukça karmaşık Sasani askeri sistemine de mirasçı olundu. Eski Sasani subaylarının ve askeri gruplarının yeni devlet yapısı ve ordusuna nüfuz etmeleri sadece bir zaman meselesiydi. Üstelik Sasani ve Bizans askeri sistemleri, askeri sınıf mensuplarına düzenli maaş ödemesinde büyük güçlük yaşayan Arap-İslam devletini etkileyerek yepyeni bir sistemin, 'ikta'nın doğmasında da önemli rol oynadı. Bu yeni sisteme göre devlet, askeri sınıfa merkezi hazineden maaş ödemek yerine, hizmet ve liyakatlerine göre eyaletlerdeki tarım arazilerinin vergilerini tahsis edecekti. Askerler kendilerine tahsisli vergiyi kendileri toplayacaktı. Zaman içinde askerler vergi topladıkları bölgede mülki ve asayiş görevleri de üstlendiler ve böylelikle ikta da yarı feodal bir müesseseye dönüştü.*"² Kölelerin askeri sistemde kullanıldıkları bilinmektedir ancak bu sistematik oluşum bilindiğinin aksine Emevilerin değil Abbasilerin icadıdır. Doğu Roma askeri sistemine gelecek olursak, ki bu konu oldukça tartışmalı bir konudur, Bizans tarihçileri Rambaud ve H. A. Gibbons, Osmanlı Devleti'nin Doğu Roma'ya komşu olmasından ve eski Doğu Roma topraklarının yeni sahibi olmasından dolayı müesseseleşme noktasında Doğu Roma'dan alıntılar yapıldığını savunmaktadır. Ancak M. Fuat

¹ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul-2020, sf. 6.

² Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, a.g.e., sf. 10-11.

Köprülü bu varsayımlara kanıtlarla cevap vermek amacıyla “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri” adlı makaleyi yazmıştır. Bizans askeri sistemini tartışmalara değinmeden incelediğimizde iki önemli dönüm noktasını olduğunu görülmektedir; İlki 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi, ikincisi ise 1204 tarihli Dördüncü Haçlı Seferi’nde Latinlerin yönünü değiştirerek Konstantinopolis’i işgal etmesi. Her iki olayda da Bizans askeri sistemi büyük bir sarsıntıyla baş başa kalmıştır. Toprağa dayalı askeri sistemlerin oluşumdan yola çıkarak bir devletin diğer bir devleti örnek aldığı söylemek hep mümkün değildir. Ancak etkileşimler sayesinde revizyonların yaşanması kaçınılmaz bir gerçektir. Osmanlı Askeri sistemini anlamak için incelenmesi gereken en önemli devlet ise kendini mirasçısı addettiği Selçuklu Devleti’dir. Selçuklu Devleti’nde ordu, devletin temel dinamiğini teşkil ederdi. Sultanın, şehzadelerin ve devlet erkânının maiyetinde kendine has bir ordusu bulunmaktaydı. Toprağa dayalı büyük, orta ve küçük gelirli arazilerin ümera ve askerlere dağıtıldığını ve ikta sisteminin ilk defa Nizamülmülk tarafından uygulandığını bilmekteyiz. Nizamülmülk’ün geliştirdiği ikta sistemi sonraki Türk devletlerinde kullanılmıştır. İktalı yahut toprağa dayalı askeri sistem dışındaki bir diğer sistem ise sultanın, şehzadelerin ve devlet erkânının toprakları doğrultusunda asker yetiştirme zorunluluğu bulunmaktaydı. “*Hükümdarın şahsına mahsus kölelerden müteşekkil bir kapıkulu askeri vardı; bunlar iktalı olmayıp maaşlıydılar. Gulâman-ı Saray denilen bu askerin kumandası Sâlârı Gulâman-ı Saray denilen bir kumandandaydı.*”³Gulâm sistemini Emeviler, Abbasiler ve Memlûkler de kullanmışlardır.

Osmanlı Askeri Sistemi’nin Doğuşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti, bir sürecin ve bir geleneğin oluşturduğu bir yapıdır. Osmanlı Devleti’nin askeri temelleri gazâ ve cihâd unsurları üzerinde kurulmuştur. Devletin ilk oluşum dönemlerinde yarı göçebelikten söz etmek mümkündür. Göçebe topluluklarda gördüğümüz savaş zafiyetleri Osmanlı erken dönemi içinde geçerlidir. Ordu, aşiret birliklerinin savaşçılarından ve gönüllü savaşçılardan teşkil edilmekteydi. Ancak bu durum gelişen ve büyüyen bir devlet için son derece sıkıntılı bir durum oluşturmaktaydı. Kazandığı başarılar inkâr edilemezdi ancak revize edilmediği takdirde sonuçları felakete yol açabilirdi. Orhan Bey bu durumu erken fark etmiştir. Hem kardeşi hem de veziri olan Alâeddin Bey ve Çandarlı Kara Halil Paşa’nın teşvikiyle aylıklı bir ordu olan Yaya Ocağı kurulmuştur. “*Vezir Alâeddin Bey’in kurumlarının en önemlisi, sürekli ve aylıklı bir ordu meydana getirmesidir. Bu ordunun kurulması Ortaçağ tarihinde sürekli orduların kurucusu sayılan Fransa Kralı Yedinci Şarl’dan yüzyıl önce olmuştur. Ertuğrul ve Osman savaşlarda yalnız akıncı denilen Türkmen süvarileri kullanırlardı. Bunları sefer başlamadan bir süre önce toplarlardı. İlk defa olarak Orhan Bey, sürekli olmak üzere aylıklı piyadelere sahip oldu. Kendilerine günde bir akçe bağlanan bu askerlere yaya (piyade) adı verildi. Onbaşı, yüzbaşı, miralay unvanlarını taşıyan subaylar komutasında on, yüz ve bin kişilik gruplara ayrılmışlardı.*⁴ Fetih coğrafyasının genişlemesiyle yaya ve müsellemler yeterli olmamaya başlamıştı. Bu yüzden Osmanlı askeri yapısı ikiye ayrılmıştır; Merkez Kuvvetleri ve Eyalet Kuvvetleri. Osmanlı ordusunun klasik bir yapıya dönüşmesi ve ilerlemesi için ise iki temel oluşturulmuştur: Atlı sipahi birlikleri ve Yeniçeri Ocağı (Kapıkulu). Merkez Kuvvetlerini oluşturan Kapıkulu Ocakları (Yeniçeriler) Çandarlı Kara Halil Paşa ve Molla Rüstem’in teşvikiyle, Selçuklu hassa ordusu örnek alınarak teşkil edilmiştir. Yeni ordu yani Yeniçeri ordusu I. Murad döneminde teşekkül etmiştir. Yeni kurulan bu

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Basımevi, 4. Baskı, Ankara-1988, sf.53.

⁴ J. Von Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 1. Cilt, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul-2007, sf.42.

orduya asker kaynağına ilişkin Neşrî Kitâb-ı Cihannümâ'da “akından çıkan esirden biş başda birin, Padişah için alalar. Eđer esir biş olmazsa, her esirden yiğirmi biş akça alalar. Pes anlar dahi bu tertib üzerine birer kadı tayin idüb, akıncı kadıları deyü ad koyub bu tarik üzre hayli oğlanlar cem' idüb Murad Han Gazi'ye getürdiler. Çandarlu Hayriü-dîn Paşa didi; bunları Türk'e virelüm. Hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensünler. Sonra getürelüm, Yiniçeri olsunlar, didi. Pes öyle idüb, yevmi yevm yiniçeri ziyade oldı. Evvel Türk'e virüb bir nice yıl kullanur, hem Türkî öğrenüb, hem Müslüman olur. Andan kapuya getürüb ak-börk giyürüb adını yiniçeri kodılar.”⁵ Neşrî'nin Kitâb-ı Cihannümâ'da bahsettiği yönteme “devşirme” adı verilmiştir. Yeniçeri ordusu, devşirme usulüyle gayr-i Müslim tebaadan toplanan erkek çocuklarıyla oluşturulmaktaydı. Neşrî'nin bahsettiği bir diğer yöntem ise “pençik kanunudur”. Pençik kanunu, savaş esirlerinden her beş kişiden biri devlete aittir. Alınan esir yerine, esirin sahibi 25 akçe ödeme yapabiliirdi. Bir diğer kaynak ise Kapıkulu Ocağı'na mensup kişilerin oğulları da acemi ocağının kaynağıdır ve bunlara kul oğlanları denmiştir. Avrupa'nın ilk sürekli ordusu yeniçerilerdir. İlk kuruldukları zaman bin kişiden müteşekkil olan yeniçeriler daha sonra sayılarını arttırmıştır. Sıkı bir eğitime tabi olan yeniçeriler, ok, yay, kılıç, gürz ve baltayı çok iyi şekilde kullanırlardır. “Yeniçeriler yüzer kişilik gruplara ayrılmış ve bu birliklere yayabaşı denilen subaylar atanmıştır. Ocak ilk kurulduğunda 10 ortadan (bölük) ibaretti. Daha sonra, cemaat de denilen bu yaya bölüklerinin sayısı 101'e çıkmıştır. I. Murad zamanında ise sekban bölükleri teşkil olunmuştur. Fatih devrine kadar yeniçeri ocağından ayrı bir teşkilata sahip olan sekbanlar, 1451'den sonra ocağın cemaat ortalarına dâhil edilmişlerdir. 65. ortaya sekbanlar deniyordu, sekbanların komutanı ise sekbanbaşı olarak adlandırılıyordu. XV. asrın sonlarında ise bölükler ve ağa bölükleri ihdas olunmuştur. Her bölükte 50 kişi mevcut olup, toplam 61 orta teşkil edilmiştir. Bölüklüler denen bu zümrenin kumandanı baş bölükbaşı idi. Böylece 101 cemaat, 34 sekban ve 61 ağa bölükleri olmak üzere toplam yeniçeri orta bölüklerinin sayısı 196 idi.”⁶ Kapıkulu ordusunun en kalabalık grubunu teşkil eden yeniçeriler, padişahın otoritesinin temelini oluşturmaktadırlar. Şehzadeler için yeniçerilerin desteğini almak tahta giden yolda ellerini kuvvetlendiren temel dinamiktir. Yeniçerilerin bu kadar kalabalık ve güçlü olması en nihayetinde çatlak seslerin ortaya yükselmesine ve önü alınamayacak isyanların çıkmasına neden olmuştur.⁷ Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı, Kapıkulu Sipahileri (Altı Bölük Halkı; sipah ve silahtar, sağ ve sol ulufeciler, sağ ve sol gureba yani garipler), Humbaracı Ocağı, Lağımçı Ocağı, Top Arabacıları Ocağı da Merkez Kuvvetlerinin diğer oluşumlarıdır. Osmanlı askeri teşkilatının bir diğer temeli olan Eyalet Kuvvetlerini; Yaya ve Müsellemler, Tımarlı Sipahiler, Akıncı Ocağı, Deliler, Kale Muhafızları, Yardım Kuvvetleri (Kırım Hanlığı, Eflak, Boğdan ve Erdel voyvodalarına bağlı kuvvetler), Geri Hizmetleri (Tatarlar, Yörükler, Voynuklar, Derbentçiler, Köprücüler, Martaloslar), bu birlikler oluşturmaktadır. Osmanlı askeri teşkilatının ilk kuvvetleri yaya ve müsellemlerdir. Ancak yukarıda da bahsettiğim gibi genişleyen coğrafya için yetersiz kalmışlardır. Bu yüzden farklı askeri birlikler kurulmaya başlanmıştır. Tımar sistemi, Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki iktanın geliştirilmiş şeklidir. Tımar toprakları, dirliklerden üçüncüsüdür. Dirlikler üçe ayrılır; has, zeamet ve tımar. Has ve zeamet merkezi hazineye alınırken tımar halka dağıtılmaktadır. Yani bir tımar sahibi hem o bölgenin gelirlerinden hem de sefer sırasında orduya asker temininden sorumludur. Tımarlı sipahiler “belli bir bölgede devlete ödenen verginin kullanım hakkını elde ederlerdi. Bu sistem ilk bakışta Avrupa ülkelerindeki feodal sisteme benzer. Aradaki fark şudur: Tımar sahibi bölgesindeki halkın ödediği vergiyi toplama hakkına sahip olmakla birlikte, yönetime ve yargıya karışamaz.”⁸ Herhalde en büyük yanılığ malikâne sistemi ile tımarı karıştırmaktır. Tımar sisteminde tımar dirliğine sahip olan kişi sefere iştirak etmediği takdirde toprağı elinden alınır. Ayrıca tımar sahipleri üç bin akçeden sonra elde edilen her üç bin akçe için bir cebelü yetiştirmek zorundadır. Tımarlı sipahiler sancaklara bölünmüşlerdir. Tımarlı sipahilerin

⁵ Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, 1. Cilt, (Tercüme: F. Reşid Unat- M. Altay Köymen), TTK Basımevi, Ankara-1949, sf. 199.

⁶ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 13. Baskı, Fakülte Kitapevi, Isparta-2019, sf. 74-75

⁷ Yeniçeri isyanlarını burada anlatmaya lüzum yok. Çünkü kısa bir perspektif oluşturma çabası içerisindeyim.

⁸ Tobias Heinzmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856, Kitap Yayınevi, İstanbul-2009, sf. 23.*

en üst düzey amiri sancakbeyidir. Daha sonra alabeyi, çeribaşılar, bayrakdâr ve çavuşlar gelmektedir. Savaşların uzun sürmesi, yeni savaş silahlarının icadı gibi durumlar düzenli ve sürekli ordu ihtiyacını doğurmuştur ve bu yüzden tımarlar geri planda kalmışlardır. Sonraki dönemler de ise tımar sisteminin bozulması Osmanlı Devleti'nin, eyaletlerin asayişini sağlamasını zorlaştırmıştır. Tımar sistemi birçok dönemde düzeltilmeye çalışılmış ancak uygulanan politikalar uzun ömürlü olamamıştır. Bir diğer kuvvet olan akıncılar ise sınır güvenliği sağlamak için kurulmuş Türk teşkilatlarından biridir. Akıncıların görevi sınırı korumak, düşmana ani baskınlar düzenleyerek düşmanın askeri ve ekonomik kaynaklarını çökertmektir. Bir diğer görevi ise düşman arazisini keşfederek orduya yollar açmaktır. Akıncılar, padişah fermanı ile tayin olunurdu. Akıncı kanununa göre bin akıncıyı bin başı, yüz askeri yüz başı, on askeri on başı kumanda ederdi. Devletten herhangi bir maaş almazlar ve vergilerden muaf tutulurlardı. XVI. yüzyıl sonuna kadar devletin önemli bir teşkilatı olan akıncılar 1595 yılından sonra gözden düşmüş ve sayıları oldukça azalmıştır. Sancakbeyi veya Beylerbeyi maiyetinde olan bir diğer kuvvet delilerdir. Deliler, savaş esnasında düşmana korku salmak için teşkil edilmişlerdir. Kale muhafızları yani azepler, kaleyi muhafaza etmek yahut yeniçerilerin önünde bulunup sefere iştirak etme görevindeydiler. Eyalet kuvvetlerinin diğer kolları isimlerinden anlaşılacağı üzere ya sefere iştirak etme, ya yol ve köprüler inşa etme ya da alınan toprağı imar etme görevlerine sahiptirler.

Sonuç

Osmanlı Askeri Teşkilatı'nın; göçebe Türk topluluklarının, Türk-İslam devletlerinin, Bizans ve dolaylı yoldan Sasani etkileriyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Selçuklu mirasçısı olarak addedilen Osmanlı Devleti Selçuklu sistemini, hem müesseseleşme hem de askeri teşkilatlanma noktasında düzenli ve yenileşmeye uygun bir yapılanmayla ortaya koymuştur. Doğu Roma tarihçilerinin ortaya attıkları, Osmanlı müesseselerinin, askeri teşkilatlanmanın ve temelde tımar sisteminin Doğu Roma'dan doğrudan yahut dolaylı bir şekilde alınmadığı kanıtlarla ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin hızlı ve yayılcı politikası gereği ortaya çıkan askeri yapıların kuruluşu ve gelişimine bakarak şunu söylemek mümkündür; Osmanlı Devleti, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde sağlam teşkilatlanmalar temeline üzerine bina edilmiştir. Avrupa'da bilinenin aksine sürekli ordu ilk defa Osmanlı Devleti sadrazamı Çandarlı Kara Halil Paşa tarafından oluşturulmuştur. Tımar sisteminin ikta sistemine benzediği, devşirme sisteminin de görünüşte gulam sistemine benzediği ancak iç dinamiklerinin birbirinden farklı olduğu sizlere sunulmuştur.

Kaynaklar

- Hammer, J. Von, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 1. Cilt, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul-2007.
- Heinzelmann, Tobias, Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Ykmllg 1826-1856, Kitap Yayınevi, İstanbul-2009.
- Neşrî, Kitâb-ı Cihannümâ, 1. Cilt, (Tercüme: F. Reşid Unat- M. Altay Köymen), TTK Basımevi, Ankara-1949.
- Uyar- Erickson, Mesut ve Edward J., Osmanlı Askeri Tarihi, Türkiye İř Bankası Kültür
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal , TTK Basımevi, 4. Baskı, Ankara-1988.
- nal, Mehmet Ali, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, 13. Baskı, Fakülte Kitapevi, Isparta-2019.